

KÜLTÜREL KALKINMADA HALK KÜTÜPHANELERİNİN ÖNEMİ VE BİTLİS’TE HALK KÜTÜPHANELERİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ*

IMPORTANCE OF THE PUBLIC LIBRARIES IN CULTURAL DEVELOPMENT AND PUBLIC LIBRARIES IN BİTLİS PROVINCE: A COMPARATIVE ANALYSIS

Coşkun POLAT**

Özet

Halk kütüphaneleri toplumun eğitimi ve kültürel gelişimi için en önemli kuruluşlardır. Bu doğrultuda hiçbir ayırım gözetmeden toplumun her kesiminin bilgi gereksinimini karşılamaya yönelik hizmetler verirler. Halk kütüphanelerinin hizmetlerinin niteliği sahip oldukları olanaklar ile yakından ilişkilidir. Bu çalışmada Türkiye’nin çeşitli bölgelerindeki illerin halk kütüphanelerinin olanakları karşılaştırmalı olarak incelenerek, ekonomik ve kültürel bakımdan az gelişmiş olan Bitlis’teki halk kütüphanelerinin durumu değerlendirilmiştir. Bulgular, Bitlis’teki halk kütüphanelerinin olanaklarının diğer illere oranla geride olmadığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Halk kütüphaneleri, kültürel gelişme, kütüphane istatistikleri, yerel kütüphaneler, halk kütüphanesi olanakları

Abstract

Public libraries are placed among institutions which are crucial for both education and cultural development of societies. In accordance with this fact, these libraries provide services to correspond the necessities of societies with no discrimination among all levels and sides of them. There is close relationship between the resources and opportunities of public libraries and the services they provide. In this paper, there is comparative examination of public city libraries of various parts of Turkey and particularly city of Bitlis’s. Findings revealed that, resources and opportunities of Bitlic Public Libraries are better than many public libraries of Turkey.

Key Words: Public libraries, cultural development, library statistics, local libraries, public library resources.

GİRİŞ

Özgürlük, refah ve gelişmişlik toplumu oluşturan bireyler için ortak değerlerdir. Bu değerlerin kazanılmasının ve toplumda aktif rol üstlenilmesinin ön koşulu bilgili vatandaş olmasıdır. Kişinin bilgili olmasında çoğu zaman almış olduğu eğitim belirleyicidir. Ancak, bilginin üssel olarak arttığı ve öğretilen bilgilerin kısa sürede geçerliliğini yitirdiği günümüzde, nitelikli bireyler için aldığı eğitim kadar eğitim sonrası kendilerini yenileyebilmeleri, başka bir deyişle yaşam boyu öğrenen bireyler olmaları da son derece önemlidir. Yaşam boyu öğrenme, gereksinim duyulan bilginin aktif ve bağımsız olarak elde edilebilmesi yeteneğini ifade eder. Bir başka deyişle yaşam boyu öğrenen bireyler, gereksinim duyduğu anda ve gereksinim duyduğu nitelikte bilgiyi elde edebilen, bu bilgiyi sorun çözmede kullanabilen kişilerdir. Böyle bir ortamda bilgi gereksinimini karşılama amacıyla hizmet veren kütüphaneler, bireylerin eğitiminde ve eğitim sonrası bilgilerini güncellemelerinde yardımcı kuruluşlar olarak ön plana çıkmaktadır.

Eğitimin önemli bir parçasını oluşturan halk kütüphaneleri UNESCO’ya (IFLA/UNESCO Public Library Manifesto, 1994) göre; “bilgi için bir geçiş kapısı ve eğitim için yaşayan bir güçtür. Yaşam boyu öğrenme, bağımsız karar verebilme ve kültürel gelişimin gerçekleşmesinde bireyler ve toplum için başlıca kuruluşlardır”. Kişiler arasında dil, din, yaş, cins, ırk, milliyet, eğitim, kültür, sosyo-ekonomik düzey ve politik görüş farkı gözetmeden hizmet verilmesi, halk kütüphaneleri için temel ilke olarak benimsenmiştir.

* Bu çalışma, 9-13 Haziran 2009 tarihleri arasında Van’da düzenlenen “V. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu” – “V. International Symposium of Van Lake Region”nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş metnidir.

** Yrd.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Erzurum, polatcoskun@gmail.com

Tüm kütüphane türlerinde olduğu gibi halk kütüphanelerinin de öncelikli amacı gereksinim duyulan bilgi için başvuru merkezi olmaktır. Buna karşın halk kütüphaneleri hitap ettiği kitle, sahip olduğu derme ve hizmetler açısından diğer kütüphane türlerinin ötesinde amaçları olan kuruluşlardır. Ulusal kütüphanenin öncelikli amacı ulusal belleği oluşturmak iken, halk kütüphaneleri hizmet verdiği bölgenin yerel belleği olmayı amaçlar. Araştırma kütüphaneleri hitap ettiği kitlenin özellikleri doğrultusunda özel dermeler ve hizmetler geliştirme amacı taşırken, halk kütüphaneleri bulunduğu yerin ekonomik, teknolojik, sosyal, eğitsel ve kültürel kalkınmasına yönelik derme geliştirme yükümlülüğü taşır. Böylece halk kütüphanelerinin amaçları bir yandan diğer kütüphane türleri ile ilişkili iken, diğer yandan da toplumun kültürel kalkınmasında rol oynayan tüm kuruluşların amaçlarıyla da ilişkilidir (Keseroğlu, 2003, s. 32).

Bireylere değişik boyutta ve türde bilgiye, görüşe ve düşünceye erişme olanağı sunarak toplumun gelişimine ve demokratik toplumun korunmasına katkı sağlayan kuruluşlar olan halk kütüphanelerinin amaçları eğitim, kültür, bilgi ve boş zamanın değerlendirilmesi kavramları ile özetlenmektedir (The Public Library Services, 2001, s. 1). Bu kavramlar bir anlamda da halk kütüphanelerinin hizmet ve olanaklarının şekillenmesinde temel kaynaklar durumundadır. Bu bağlamda oluşturulan alt amaçlar çeşitli etmenlere dayalı olarak farklılıklar gösterebilir (Yılmaz, 1993, s. 65).

Halk kütüphanelerinin hizmet verdiği kesimde herhangi bir sınırlama söz konusu değildir. Bu anlamda IFLA halk kütüphanesi kullanıcılarını şu kategorilerde değerlendirmektedir (The Public..., 2001, s. 24):

- Her yaştan ve her düzeyden kişiler
 - Çocuklar
 - Gençler
 - Yetişkinler
- Özel gereksinimi olan bireyler ve gruplar
 - Farklı kültür ve etnik gruptan insanlar
 - Engelli kişiler (ör. Görme, bedensel ve işitme engelliler)
 - Eve bağımlı kişiler
 - Hapishane, hastane gibi kurumsal sınırlılığı olan insanlar
- Toplumun diğer kuruluşları
 - Toplumun eğitim, kültür ve gönüllü kuruluşları
 - Ticari kuruluşlar

Halk kütüphanelerinin amaçlarını beklenen düzeyde gerçekleştirmelerinde en önemli unsur sahip olduğu olanaklardır. Halk kütüphaneleri kökeni gereği toplumsal kaynaklar ile oluşturulmuş kuruluşlardır. Bu da temel kütüphane hizmetlerini son kullanıcıya ücretsiz sağlama yükümlülüğü getirmektedir. Çoğu ülkede olduğu gibi Türkiye’de de halk kütüphanelerinin olanakları ve harcamaları devlet tarafından karşılanmaktadır. Fakat kütüphane bazında tahsis edilen ödeneklerin yetersizliği de sürekli dile getirilen bir sorundur (Bilgi Toplumuna Doğru Halk Kütüphaneleri, 2003, s. 114). Bu nedenle temel hizmetlerin dışındaki özel ek hizmetlerin (örn. iş dünyasına sunulan özel bilgi hizmetleri) ücretlendirilmesi uygulamaları vardır ve konu üzerinde tartışmalar da devam etmektedir (PULMAN İlkeleri El Kitabı, 2004, s. 169).

ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE HİPOTEZİ

UNESCO’nun halk kütüphaneleri için hazırladığı bildirmede “halk kütüphanesi tamamen kamu ödenekleri ile yürütülmeli ve hizmetlerden hiçbir ücret istenmemelidir” (IFLA/UNESCO..., 1994) ilkesi benimsenmiştir. Bu nedenle halk kütüphaneleri, çoğu ülkede her tür gereksinimi devlet tarafından karşılanan kuruluşlar olarak hizmet vermektedirler. Ülkemizde de halk kütüphaneleri kamu kaynakları ile oluşturulan kuruluşlardır. Bu kaynakların yetersiz olduğu geçmişten beri dile getirilen bir sorundur. Ancak, sorunun diğer bir boyutu da mevcut kaynakların dağıtımındaki eşitsizliktir. Halk kütüphanelerine

ayrılan kamu kaynaklarının mevcut koşullar dikkate alınmaksızın dağıtımı, hizmetlerin nicelik ve niteliğini etkilemektedir. Çalışmada, ülkemizdeki çeşitli illerdeki halk kütüphanelerinin sahip olduğu olanaklar irdelenerek, eşit olmayan olanakların hizmet farklılığı yarattığı varsayımı doğrulanmaya çalışılacaktır. Bu amaçla farklı illerdeki halk kütüphanesi olanakları karşılaştırmalı olarak incelenecek, sonuçlar Bitlis ili üzerinden değerlendirilecektir.

Çalışmada Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yer alan beş ilin ve bu ile bağlı ilçelerin halk kütüphanelerinin mevcut olanakları karşılaştırmalı olarak irdelenmiştir. Bunlar kitap, süreli yayın, kitap dışı materyal, bilgisayar, yazıcı, fotokopi makinesi sayıları ile kütüphanenin fiziksel alanı, yıllık bütçesi, çalışan personel sayısı, kullanıcı sayısı ve toplam kütüphane üye sayılarıdır. Veriler Kültür Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü İstatistik Şubesi'nden alınmıştır. Kullanıcı ve üye sayıları 2007 yılına, diğer veriler 2008 yılına aittir.

Kütüphaneler arasında karşılaştırma yapılırken, bağımsız değişken olarak kütüphanesi bulunan il ve ilçelerin nüfus sayıları kullanılmıştır. 2008 yılına ait nüfus bilgileri İçişler Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'nün Adrese Dayalı Kayıt Sistemi'nden elde edilmiştir¹.

Araştırmada betimleme yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen verilerin değerlendirilmesinde SPSS 11.5 programından yararlanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde değerlendirme kapsamındaki beş ilin kütüphanelerinin dermesi, personeli, binası, bütçesi, teknolojik olanakları ve kullanıcılarına yönelik bilgiler verilmiştir. Bu veriler halk kütüphanesi olan il ve ilçelerdeki toplam nüfusa oranlanarak değerlendirilmiştir.

Kütüphane Sayısı ve Derme

Tablo 1'de çalışmaya konu olan illerin nüfusları ile kütüphane sayıları gösterilmiştir. Buna göre on bin kişiye düşen kütüphane sayısının genel ortalaması 0,41'dir. En az kütüphane Bitlis'te iken (7 kütüphane), on bin kişiye düşen kütüphane sayısında Muğla 0,39'la en düşük sıradadır. İl merkezinde ve tüm ilçelerinde kütüphanesi olan Bitlis, on bin kişiye düşen kütüphane sayısında ortalama sınırındadır. Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde bir halk kütüphanesi yaklaşık on sekiz bin kişiye hizmet verirken (Yılmaz, 2001, s. 384) Türkiye'deki beş ildeki halk kütüphaneleri ortalama yirmi bir bin beş yüz kişiye hizmet vermektedirler. Bitlis'teki her bir halk kütüphanesinin hizmet verdiği nüfus ise yirmi dört binin üzerindedir.

Tablo 1: İllere ve kütüphanelere ilişkin nicel veriler

	(1) Nüfus	(2) Kütüphanesi olan merkezlerin toplam nüfusu	(3) Kütüphane sayısı	(4) Kütüphane sayısı / Nüfus (x10.000)	(5) Hizmet verilen nüfus
Bitlis	168.824	168.824	7	0,41	24.117
Çanakkale	248.008	222.451	11	0,49	20.222
Erzurum	485.107	476.205	21	0,44	22.676
Giresun	235.647	219.513	15	0,68	14.634
Muğla	329.126	308.471	12	0,39	25.705
Ortalama			12,7	0,41	21.471

Halk kütüphanesi hizmetlerinin beklenen düzeyde gerçekleşmesinde en önemli unsurlardan biri dermenin nicelik ve niteliğidir. Tablo 2'de kütüphanelerin derme miktarları ve nüfusa oranları verilmiştir. Kütüphane sayısının en yüksek olmasına paralel olarak en çok kitap Erzurum, en az kitap da Bitlis halk kütüphanesinde vardır. Giresun yüz kişiye düşen 63 kitap ile nüfusa oranla en iyi durumda iken,

¹ Bkz. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul> (31.08.2009)

ortalamanın % 22 altında orana sahip Bitlis (43 kitap) bu konuda da en geridedir. IFLA (The Public..., 2001, s. 56) standartlarında halk kütüphaneleri dermelerinde kişi başına iki kitap olması önerilirken, halk kütüphanelerimizin bu standardın çok altında kaldığı görülmektedir.

Tablo 2: İllere göre kütüphanelerdeki kitap sayısı ve nüfusa oranı

	(1)	(2)	(3)	(4)
İller	Kütüphanesi Olan Şehir Merkezlerinin Toplam Nüfusu	Kütüphane Sayısı	Kütüphane/Kitap sayısı	Kitap Sayısı / Nüfus (x100)
Bitlis	168.824	7	71.786	42,52
Çanakkale	222.451	11	122.744	55,18
Erzurum	476.205	21	278.932	58,57
Giresun	219.513	15	138.910	63,28
Muğla	308.471	12	164.726	53,40
Ortalama		12,7	155.420	54,59

Derme ile ilgili olarak değerlendirilmesi gereken bir başka konu da kütüphanelerin sahip olduğu süreli yayınlar ve kitap dışı materyallerdir. Teknolojik gelişmelerin bilgi kayıt ortamlarında meydana getirdiği çeşitlilik, halk kütüphanelerine derme zenginliği ve hizmet çeşitliliği açısından iyi bir fırsat sunmuştur. Tablo 3'te halk kütüphanelerine ilişkin süreli yayın ve kitap dışı materyal sayısının nüfusa oranları verilmiştir. Kitap dışı materyaller CD, DVD, disket, ses kaseti, görme engellilere yönelik Braille kitap, plak, mikrofilm, atlas, harita, afiş, videokaset ve satranç gibi araçları kapsamaktadır. Bin kişiye düşen süreli yayın sayısı açısından en düşük orana sahip il Erzurum (0,59), en yüksek il ise Giresun'dur (1,18). Kitap dışı materyal sayısı bakımından ise Bitlis diğer illerle kıyaslanamayacak derecede düşük bir orana sahiptir. Bitlis'teki yedi halk kütüphanesinde bulunan toplam kitap dışı materyal sayısı yalnızca yedidir ve bu materyaller sadece Ahlat ilçe halk kütüphanesinde bulunmaktadır. Bin kişiye düşen kitap dışı materyal sayısında Çanakkale en iyi orana sahipken (5,10), Bitlis dışında kalan diğer illerde oranlar birbirine yakındır. Oysa Bitlis'te yüz bin kişiye yalnızca dört kitap dışı materyal düşmektedir. Bu da Bitlis'teki halk kütüphanelerinin yeni bilgi kayıt ortalamaları açısından günceli yakalamaktan oldukça uzak olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Süreli yayın ve kitap dışı materyal sayısı ve nüfus oranı

	(1)	(2)	(3)	(4)
İller	Süreli yayın sayısı	Süreli yayın / Nüfus (x1.000)	Kitap dışı materyal sayısı	Kitap dışı materyal / nüfus (x1.000)
Bitlis	140	0,83	7	0,04
Çanakkale	190	0,85	1135	5,10
Erzurum	279	0,59	1249	2,62
Giresun	258	1,18	461	2,10
Muğla	214	0,69	888	2,88
Ortalama	216,2	0,83	748	2,55

Personel

Her kurumda olduğu gibi kütüphanelerde de hizmetlerin yürütülebilmesinin temel unsuru yeterli nicelik ve nitelikte insan gücüdür. Diğer tüm olanakların yeterli olduğu bir ortamda, yeterli personel olmazsa nitelikli hizmetten bahsedilmesi de mümkün değildir. Bununla birlikte kütüphanelerde çalışan personel değerlendirilirken meslek mensubu olanlar ve olmayanlar ayrı ayrı ele alınmalıdır. Ülkemizde halk kütüphanelerinin genelde personel özelde ise nitelikli personel istihdamı, geçmişten beri sorunların en başında gelmektedir.

Tablo 4'te beş ilin halk kütüphanelerinde çalışan toplam personele ilişkin veriler gösterilmiştir. Buna göre yirmi bir kütüphaneye sahip Erzurum'da 30 personel çalışırken, 7 kütüphanenin olduğu Bitlis'te 16 personel bulunmaktadır. Giresun ve Çanakkale'deki halk kütüphanelerinde çalışan personel diğer illere göre daha az sayıda nüfusa hizmet vermektedirler. Uluslar arası standartlarda her 2.500 kişi için bir kütüphane personeli olması önerilmektedir. Buna karşın dört ilde bulunan halk kütüphanelerindeki personel yetersizliğinin %70'lerin (Giresun %68,97) üzerinde olduğu görülmektedir. Bu da halk kütüphanelerinin personel konusundaki sıkıntılarının boyutunu açıkça göstermektedir.

Tablo 4: Halk kütüphanesinde çalışan personele ilişkin veriler

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Kütüphanesi Olan Şehir Merkezlerini n Toplam Nüfusu	Kütüphane Sayısı	Persone l Sayısı	Bir Personelin Hizmet Verdiği Nüfus	Standartla ra göre olması gereken*	Fark oranı (%)
İller					
Bitlis	168.824	7	16	10.551	67 (-) 76,12
Çanakkale	222.451	11	25	8.898	88 (-) 71,59
Erzurum	476.205	21	30	15.873	190 (-) 84,21
Giresun	219.513	15	27	8.130	87 (-) 68,97
Muğla	308.471	12	25	12.338	123 (-) 79,67

* 2.500 kişiye bir personel olarak hesaplanmıştır (The Public..., 2001, s. 66)

Halk kütüphanelerinde çalışan yüksekokul düzeyinde meslek formasyonu almış personele ilişkin veriler Tablo 5'te gösterilmiştir. Buna göre Erzurum ve Giresun'daki halk kütüphaneleri, hem kütüphanecilerin toplam personele oranı hem de bir kütüphanecinin hizmet verdiği nüfus durumuna göre en kötü şartlara sahiptir. Buna karşın Bitlis halk kütüphanelerinin, her iki durum için diğer kütüphanelere oranla daha iyi durumda olduğu görülmektedir. Standartlara göre (The Public..., 2001, 66) kütüphanecilerin toplam personele oranı asgari 1/3 olmalıdır. Her ne kadar bu oran Bitlis, Çanakkale ve Muğla halk kütüphanelerinde yakalanmış gibi gözüksün de, yukarıda belirtilen toplam personeldeki %70'lerin üzerindeki yetersizlik, bu konunun olumlu yorumlanmasını engellemektedir.

Tablo 5: Halk kütüphanesinde çalışan kütüphanecilere ilişkin veriler

(1)	(2)	(3)	(4)
Kütüphane Sayısı	Kütüphaneci sayısı	Kütüphane başına düşen kütüphaneci sayısı	Bir Kütüphanecinin Hizmet Verdiği Nüfus
İller			
Bitlis	7	4	0,57
Çanakkale	11	5	0,45
Erzurum	21	1	0,05
Giresun	15	2	0,13
Muğla	12	6	0,50

Bütçe

Halk kütüphaneleri, geleneksel olarak tüm gereksinimleri kamu tarafından karşılanan kuruluşlardır. Bu yapılanma yasa gereği halk kütüphanelerine “temel” hizmetleri son kullanıcıya ücretsiz sağlama yükümlülüğü getirmektedir. Buna karşın değişen şartlarla birlikte yaşanan hizmet çeşitliliği ve maliyet artışları karşısında, devlet tarafından ayrılan bütçenin yetersiz kalması da pek çok ülkedeki halk kütüphanelerinin ortak sorunudur.

Tablo 6’da araştırmaya konu olan beş ilin halk kütüphaneleri bütçelerine ilişkin bilgiler verilmiştir. Buna göre 2008 yılında halk kütüphanelerine ayrılan bütçede Erzurum ve Giresun en çok miktarı alan illerdir. Ancak illerdeki kütüphane sayıları dikkate alındığında bütçeden en az payı Erzurum ve Muğla’nın aldığı anlaşılmaktadır. Bütçe miktarı hizmet verilen nüfus ile kıyaslandığında da yine aynı iller en düşük bütçeye sahiptirler. Bitlis ili halk kütüphanelerine ayrılan bütçe, illere göre ortalamadan (52,291 TL) % 40 daha fazladır (73,764 TL). Dikkat çeken bir başka nokta da, diğer illerin bu ortalamanın altında bütçe ile hizmet veriyor olmalarıdır.

Tablo 6: Halk kütüphanelerinin bütçesine ilişkin veriler

	(1)	(2)	(3)
Kütüphane bütçeleri			
İller	Kütüphane başına düşen bütçe (TL)	Kişi başına düşen bütçe (TL)	Kişi başına düşen bütçe
Bitlis	516.346	73.764	3,06
Çanakkale	551.123	50.102	2,48
Erzurum	883.202	42.057	1,85
Giresun	744.105	49.607	3,39
Muğla	551.123	45.927	1,79
Ortalama	649.180	52.291	2,51

Bina

Halk kütüphanelerinin hizmet verdiği yöre halkı tarafından kabul görmesinde, fiziksel yapısının ve görünümünün de etkisi büyüktür. Genel anlamda kütüphane binalarının yerleşim yerinin en işlek ve merkezi yerlerinde olması, alt yapısının kullanıcıların sosyal gereksinimlerini karşılayacak biçimde planlanması, gelişen ve büyüyen dermeye karşı genişletilebilir olması, iç mimarinin kullanıma uygun ve çekici olarak tasarlanması gibi özelliklere sahip olması gerekmektedir (Üstün, 2000, ss. 107-108). Halk kütüphanelerinin toplumdaki tüm gruplara yönelik hizmet yükümlülüğü olduğundan, bina çeşitli yaş grupları, fiziksel engeli olanlar, yaşlılar, vb. gibi etmenler düşünülerek inşa edilmelidir. Kütüphane binalarının büyüklüğünün tespitinde, hizmet verilen nüfus ve çalışan personel sayısı önemli bir göstergedir.

Tablo 7’de beş ildeki halk kütüphanesi binalarının toplam alanı ile bu alanın hizmet verilen nüfus ve çalışanlara oranı verilmiştir. Buna göre kayıtlı kullanıcı başına düşen fiziksel alanın beş ildeki ortalaması 1,42 m²’dir. Erzurum ve Bitlis illeri bu ortalamanın altında bir alana sahiptirler. Kütüphane sayısı ile bina alanı karşılaştırıldığında Bitlis’in en iyi durumda olduğu görülmektedir. Kütüphanelerde çalışan personel sayısı ve bina alanı karşılaştırıldığında Giresun en çok, Çanakkale ise en az alana sahiptir. Burada farklı karşılaştırma noktaları ile sonuçların oldukça değiştiği dikkat çekmektedir. Bu karşılaştırma noktaları aslında illerin zayıf ve güçlü yönlerini de göstermektedir. Örneğin personel bakımından iyi durumda olmayan illerde, personel başına düşen bina alanı iyi durumdadır. Bu nedenle en doğru değerlendirme nüfusa oranlanan kütüphane alanı verileri ile yapılabilir. Bina alanının nüfusa oranının verildiği dördüncü sütunda, yüz kişiye düşen kütüphane alanı bakımından Muğla en az alana sahipken, en fazla alana sahip illerin Giresun ve Bitlis olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Kütüphane alanı ile kullanıcı sayısı, kütüphane sayısı ve nüfus arasındaki ilişki

İller	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Toplam Bina Alanı / m ²	Bina Alanı / Kullanıcı Sayısı (x100) / m ²	Bina Alanı / Kütüphane Sayısı / m ²	Bina Alanı / Nüfus (x100) / m ²	Bina Alanı/Personel Sayısı / m ²
Bitlis	2.496	1,32	356,57	1,48	156
Çanakkale	2.564	1,51	233,09	1,15	102,6
Erzurum	5.592	1,29	266,29	1,17	186,4
Giresun	5.315	1,54	354,33	2,42	196,9
Muğla	3.400	1,44	283,33	1,1	136
Ortalama	3.873	1,42	298,72	1,46	155,6

Kullanıcı

Kütüphanelerin var oluş gerekçeleri kullanıcılarına hizmet vermektir. Toplumun bilgi ve kültür düzeyinin artırılması amacıyla hizmet veren halk kütüphanelerinin hedef kitlesi oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Her yaştan, her eğitim düzeyinden, her meslekten ve her ekonomik düzeyden kişiler potansiyel halk kütüphanesi kullanıcılarıdır. Bunlara ek olarak halk kütüphaneleri özel hizmete gereksinim duyan kişilere (bedensel engelliler, mahkûmlar, hastalar, yaşlılar, vb.) de yardımcı olmakla yükümlüdür. Bunun da ötesinde bu yelpaze kullananlar ile sınırlı da değildir. Engeli olmadığı halde kütüphane kullanmayan kişilerin kütüphaneye kazandırılmasına yönelik faaliyetler de halk kütüphanesinin görevleri arasındadır. Özetle, hizmet verdiği yerde yaşayan tüm bireyler halk kütüphanesinin hedef kitlesini oluşturmaktadır.

Tablo 8’de 2007 yılı sonu itibariyle beş ildeki kütüphanelerin üye sayıları ve kullanıcı sayıları ile nüfus arasındaki ilişki verilmiştir. Tablo’ya göre, Giresun’da her yüz kişiden 4,76’sı halk kütüphanesine üye iken, Bitlis’te nüfusun yalnızca %1,31’i halk kütüphanesine üyedir. Buna karşın 2007 yılında Bitlis’te kütüphane kullananların sayısı toplam nüfusun üzerindedir. Aynı şekilde nüfusa oranla üye sayısında en yüksek düzeye sahip olan Giresun’da da, kütüphaneler toplam nüfusun %57,3 fazlası oranında kullanılmıştır. Buna karşın Bitlis’in üzerinde olan Çanakkale ve Muğla’da kütüphane kullanımı nüfusun %76,4’ü oranında gerçekleşmiştir. Bu sonuçlarla kütüphane kullanımının yüksek olmasının ön koşulunun kütüphane üye sayısının fazlalığı olmadığını söylemek mümkündür.

Tablo 8: Halk kütüphaneleri üye ve kullanıcı sayıları ile nüfus arasındaki ilişki

İller	(1)	(2)	(3)	(4)
	Üye sayısı	Üye sayısı / Nüfus (%)	Kullanıcı sayısı	Kullanıcı sayısı / Nüfus (%)
Bitlis	2.219	1,31	188.547	111,7
Çanakkale	3.687	1,66	169.991	76,4
Erzurum	7.141	1,5	432.568	90,8
Giresun	10.448	4,76	345.198	157,3
Muğla	6.667	2,16	235.638	76,4
Ortalama	6.032	2,28	274.388	102,5

Teknolojik Olanaklar

Gelişen teknoloji ile birlikte bilginin kayıtlı olduğu ortam ve bilgi iletişim araçlarında yaşanan değişimler, kütüphanelerde yeni hizmet türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kütüphaneler

eskiden olduğu gibi yalnızca sahip oldukları derme ile değil, aynı zamanda eriştirebildikleri dermelerle de hizmet verme olanağına kavuşmuşlardır. Teknolojinin etkisi ile hayat bulan dijital kütüphanelerde, dermelerin ağ aracılığıyla birleştirilmesi ve kütüphanelerin tek bir merkez gibi hizmet vermesi olanaklı kılınmıştır. Teknolojinin sunduğu olanaklarla kütüphanelerin kullanıcılarına hizmet verebilmelerinin ön koşulu bu teknolojiden yararlanmada gereksinim duyulan araçlarla donatılmış olmalarıdır.

Araştırma konusu kapsamındaki beş halk kütüphanesinin sahip olduğu teknolojik olanaklara ilişkin veriler Tablo 9’da verilmiştir. Teknolojik olanaklar ile kastedilen araçlar hiç şüphesiz daha fazla olmasına karşın, eldeki veriler halk kütüphanelerinin sahip olduğu bilgisayar, yazıcı ve fotokopi makinesi sayıları ile sınırlıdır. Bilgi erişimin en önemli araçlarından biri olan bilgisayarlar aynı zamanda kütüphaneler için de olmazsa olmaz araçlardandır. Bu nedenle bilgisayar sayısı hem nüfus hem de kütüphanelerin kullanıcı ve üye sayıları açısından ele alınırken, fotokopi ve yazıcı sayısı yalnızca nüfus ile oranlanarak verilmiştir.

Toplam bilgisayar sayısının ve on bin kütüphane kullanıcılarına düşen bilgisayar sayısının en az olduğu il Bitlis’tir (48 bilgisayar ve on bin kişiye düşen bilgisayar 2,55). Bitlis halk kütüphanelerinde, bilgisayar sayısının beş ildeki ortalaması olan 120’den yaklaşık %30 daha az bilgisayar vardır. Kütüphane kullanımının Bitlis’te yüksek oranda gerçekleşmesi nedeniyle kullanıcı ve bilgisayar sayısı karşılaştırmasında da bu il en düşük orana sahiptir. Buna karşın, on bin üyeye düşen bilgisayar sayısında Giresun ve Muğla kütüphanelerinin en düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. Bilgisayar sayısı, kütüphanelerin hizmet verdiği nüfus ile oranlandığında ise Bitlis ve Muğla illerinin ortalamasının altında bilgisayara sahip olduğu görülmektedir. Halk kütüphanelerindeki yazıcı ve fotokopi makinesi sayısında Bitlis en geride bulunmasına karşın, nüfusla oranlandığında yazıcı açısından ortalamasının üzerinde, fotokopi makinesi açısından ise ortalamaya yakındır. Her iki cihaza sayı itibarıyla en çok sahip olan il Erzurum olmasına karşın, bu ildeki yazıcı ve fotokopi makinesi nüfusu ile oranlandığında beş ilin ortalamasının altında kalmaktadır.

Tablo 9: Kütüphanelerdeki PC, yazıcı ve fotokopi makinesi sayıları ile nüfus arasındaki ilişki

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
	PC sayısı	PC / Kullanıcı sayısı (x10.000)	PC / Üye sayısı (x100)	PC sayısı/ Nüfus (x10.000)	Yazıcı sayısı	Yazıcı sayısı / Nüfus (x10.000)	Fotokopi makinesi sayısı	Fotokopi makinesi sayısı / Nüfus (x10.000)
İller								
Bitlis	48	2,55	2,16	2,84	9	0,53	2	0,12
Çanakkale	113	6,65	3,06	5,08	10	0,45	4	0,18
Erzurum	224	5,18	3,14	4,7	20	0,42	11	0,23
Giresun	139	4,03	1,33	6,33	14	0,64	3	0,14
Muğla	78	3,31	1,17	2,53	15	0,49	2	0,06
Ortalama	120	4,34	2,17	4,3	13,6	0,51	4,4	0,15

Halk kütüphanelerindeki bilgisayar sayısına ilişkin uluslar arası standartlarda, her 5.000 kişi için bir bilgisayar olması önerilmektedir. Her ne kadar standartlar 2001 yılı itibarı ile öngörülmüşse de, yeni bir standart oluşturulmadığından değerlendirmenin buna göre yapılması yanlış bir yaklaşım olmayacaktır. Tablo 10’da standartlara göre beş ildeki bilgisayar sayısına ilişkin veriler bulunmaktadır.

Tablo 10: Bilgisayar sayısının standartlarla değerlendirilmesi

İller	(1) Kütüphanesi olan yerlerin nüfusu	(1) PC sayısı	(2) Standartlara göre olması gerekene*	(3) Fark oranı (%)
Bitlis	168.824	48	34	29,7
Çanakkale	248.008	113	44	60,6
Erzurum	485.107	224	95	57,5
Giresun	235.647	139	44	68,4
Muğla	329.126	78	62	20,9

* 5.000 kişi için bir bilgisayar olarak hesaplanmıştır (IFLA, 2001, s. 66).

Buna göre, tüm iller standartlarda önerilen sayıdan daha fazla bilgisayara sahiptir. Fazlalık oranının en yüksek olduğu il %68,4 ile Giresun, en az olduğu il ise %20,9 ile Muğla'dır. Bilgisayar sayısındaki bu olumlu durumda, 58. hükümet tarafından hazırlanan Acil Eylem Planı'nda geçen "e-Dönüşüm Türkiye Projesi" kapsamında DPT'nin çalışmalarının etkisi olmuştur. Söz konusu projenin koordinasyonu, izlenmesi, değerlendirilmesi ve yönlendirilmesi ile ilgili olarak DPT Müsteşarlığı görevlendirilmiş, bu görevin yerine getirilmesi amacıyla da 2003 yılında DPT Müsteşarlığı bünyesinde Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı kurulmuştur. Başkanlık tarafından hazırlanan ve 2003-2004 yılını kapsayan "Kısa Dönem Eylem Planı"nda² geçen "kamu internet erişim merkezleri" çerçevesince 2005 yılından itibaren pek çok ilde halk kütüphanelerinde internet erişim merkezleri kurulmuştur³.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Halk kütüphaneleri, bireylerin gereksinim duydukları bilgiye ulaşmalarında başvuru merkezleri olarak öğretim ve öğrenim sürecinin temel parçasıdır. Yaşam boyu öğrenen bireylerin oluşumunda önemli bir role sahip olan halk kütüphaneleri, bu yolla kültürel kalkınmaya da doğrudan katkı sağlayan kuruluşlardır.

Ülkemizde halk kütüphanelerinin sahip olduğu olanaklarının Bitlis, Çanakkale, Erzurum, Giresun ve Muğla örnekleri ile karşılaştırmalı olarak değerlendirildiği bu çalışmadan çıkarılan sonuçları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Araştırmaya konu olan beş ilin il merkezlerinde tüm olanakları Kültür Bakanlığı tarafından karşılanan en az bir halk kütüphanesi vardır. Bunun yanında Bitlis'in tüm ilçelerinde de halk kütüphanesi vardır. Diğer illerde kütüphanesi bulunmayan ilçe sayısı en fazla üçtür. Kütüphane sayısı nüfus ile birlikte düşünüldüğünde, Bitlis'te halk kütüphanelerinin Muğla hariç diğer illere göre daha fazla kişiye hizmet verdiği görülmektedir. Tüm bu veriler birlikte düşünüldüğünde, kütüphane sayısı açısından Bitlis ilinin durumunun iyi olduğunu söylemek mümkündür.

2. Kütüphanesi bulunan merkezlerin nüfusu ile kütüphanelerin sahip olduğu kitap sayıları karşılaştırıldığında, Bitlis kütüphanelerinin en az kitapla hizmet verdikleri görülmektedir. Süreli yayın sayısında beş il ortalamasının sınırında süreli yayına sahip olan Bitlis kütüphaneleri, kitap dışı materyal bakımından diğer kütüphanelerin oldukça gerisindedir. Kitap dışı materyal sayısının yedi olduğu ve bu materyallerin de yalnızca Ahlat ilçe halk kütüphanesinde olması dikkat çeken bir başka noktadır. İl halk kütüphanesinde kitap dışı materyali olmayan tek il Bitlis'tir. Bilgisayar teknolojisine koşut olarak ortaya çıkan bilgi kayıt ortamları kütüphanelerin daha nitelikli hizmet vermeleri ve kullanımlarının artmasında iyi bir fırsattır. Bitlis kütüphanelerinin özellikle bu konuda desteklenmesi gerekmektedir.

² DPT Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı tarafından hazırlanan "Kısa Dönem Acil Eylem Planı" için bkz. <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/kdep.asp> (31.08.2009).

³ Ayrıntılı bilgi için bkz.

<http://kygm.kulturturizm.gov.tr/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF32CB65736F5E0D5E10F86F55954CBB47> ve <http://kygm.kulturturizm.gov.tr/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF4497A73B597516EAC112613E4DF20E8E> (31.08.2009)

3. Kütüphanelerde çalışan personel bakımından Bitlis kütüphaneleri Erzurum ve Muğla'ya göre daha iyi durumdadır. Ancak standartlarda bir personelin en fazla 2.500 kişiye hizmet vermesi önerilirken, Bitlis kütüphanelerindeki personel yaklaşık dört kat fazlası nüfusa hizmet vermektedirler. Bu konuda diğer illerin halk kütüphaneleri de standartların üzerinde nüfusa hizmet vermek zorundadırlar.

4. Kütüphanelerde mesleki formasyon almış kütüphaneciler, nüfus ile karşılaştırıldığında Bitlis'in diğer illere göre en iyi durumda olduğu görülmektedir. Bu durumun kütüphane hizmetlerinin planlanması ve uygulamasını olumlu etkileyeceği açıktır.

5. Tüm gereksinimleri kamu kaynakları ile karşılanan halk kütüphaneleri için, devletten alınan bütçelerin yetersiz kaldığı pek çok çalışmada dile getirilmiştir. Bütçe yetersizliği tüm halk kütüphaneleri için ortak sorun olsa da, yıllık bütçe ile hizmet verilen nüfus karşılaştırıldığında Bitlis'in diğer illere göre bu olumsuzluktan daha az etkilendiği görülmektedir.

6. Bitlis'teki halk kütüphanelerinin fiziksel alanları nüfus ile oranlandığında Çanakkale, Erzurum ve Muğla halk kütüphanelerinden daha büyük bir alanda hizmet verdikleri görülmektedir.

7. Bitlis'te halk kütüphanelerine üye olan kullanıcı sayısı nüfusa oranla oldukça azdır. Ancak, kütüphane kullanım istatistiklerine göre nüfusa oranla en çok kütüphane kullanıcılarına sahip iki il Giresun ile birlikte Bitlis'tir. Kütüphanelerin kullanım oranları verdikleri hizmetin niteliğinin bir göstergesi olduğu düşünüldüğünde, Bitlis halk kütüphanelerinin hizmet niteliği açısından iyi durumda olduğunu söylemek mümkündür.

8. Halk kütüphanelerinin günümüzdeki en büyük hizmet açılımı hiç şüphesiz teknolojik olanaklardan halkı yararlandırabilmesidir. Bu bağlamda, beş ilin halk kütüphanelerindeki toplam bilgisayar sayısı nüfusa oranlandığında Bitlis ve Muğla'nın olanaklarının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Buna karşın halk kütüphanelerinin bilgisayara sahip olma konusunda genel anlamda durumlarının iyi olduğunu söylemek mümkündür.

9. Kamu kaynaklarına bağımlı olarak çalışan halk kütüphanelerinden, üzerine düşen görevleri tam anlamı ile yerine getirmesini beklemek doğru bir yaklaşım olmaz. Bu nedenle halk kütüphanelerin idareleri pek çok ülkede yerel yönetimlerdedir. Bununla birlikte halk kütüphaneleri, hizmet anlayışları uluslar arası kurullarla belirlenmiş evrensel kuruluşlardır. Dermelerinden verdikleri hizmetlere kadar demokratik bir yapıya sahip olmaları, halk kütüphanelerinin en büyük özelliklerindedir. Ülkemizdeki halk kütüphanelerinin işlevsellik kazanması açısından yerel yönetimlere bağlı olarak çalışması en doğru yaklaşım olmakla birlikte, demokratik yapılarının korunması ilkesi de göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

Bilgi toplumuna doğru halk kütüphaneleri: PULMAN-XT Türkiye Ulusal Toplantısı Sonuç Raporu, 16-19 Kasım 2002, Ankara. (2003). Haz. Bülent Yılmaz. Ankara, ANKOS, Türk Kütüphaneciler Derneği.

IFLA/UNESCO Public Library Manifesto, 1994. <http://www.ifla.org/VII/s8/unesco/eng.htm> (23.02.2009)

KESEROĞLU, S. H. (2003). Halk kütüphanesi: Çocuklar ve okullarla ilişkisi. *Bilgi toplumuna doğru halk kütüphaneleri: PULMAN-XT Türkiye Ulusal Toplantısı Sonuç Raporu*, 16-19 Kasım 2002, Ankara içinde: ss. 32-37. Haz. Bülent Yılmaz. Ankara, ANKOS, Türk Kütüphaneciler Derneği.

PULMAN ilkeleri el kitabı (halk kütüphaneleri için kılavuz). (2004). Çev. Tuba Akbaytürk ... [et al.]; çeviri editörü Selma (Alpay) Aslan. İstanbul, TKD İstanbul Şubesi.

ÜSTÜN, A. (2000). *Halk eğitimi ve halk kütüphaneleri*. İstanbul: Berdan Matbaası.

The Public library service: IFLA/UNESCO guidelines for development. (2001). [International Federation of Library Associations and Institutions]. Ed. For the Section of Public Libraries by Philip Gill et. Al. München, Saur, 2001.

YILMAZ, B. (1993). *Okuma alışkanlığında halk kütüphanelerinin rolü*. Ankara, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü.

YILMAZ, B. (2001). Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve Türkiye'de halk kütüphaneleri: Niceliksel bir karşılaştırma. *Türk Kütüphaneciliği*, 15(4): 378-398.